

АРОМАТЪТ НА ПРАВОСЛАВИЕТО ИЛИ ЦАРСКИЯТ ПЪТ

ЕКЛЕСИОЛОГИЧЕСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА ЙЕРОМОНАХ СЕРАФИМ (РОУЗ)

„Не човецы спасают Церковь, / и ничтоже пользует согласие со враги Ея, / но Церковь спасает человеки силою Христовою, / якоже подвиг ваш показа. – Не човеците спасяват Църквата и никаква полза не носи съгласието с нейните врагове, но Църквата спасява човеците с Христовата сила, както вашият подвиг показа.

(Из последната стихира на *Господи възвахъ* на Малката вечерня от службата на руските новомъченици и изповедници)

Наистина, сега е по-късно отколкото мислим.
йеромонах Серафим (Роуз)

ЧАСТ I

ДУХЪТ НА ВРЕМЕТО, В КОЕТО ЖИВЯ И ТВОРИ О. СЕРАФИМ

Двадесети век донесе големи сътресения за Православната Църква. Болшевишката революция в Русия и установяването на комунистическите режими в Източна Европа след Втората световна война постави православните църкви в тези страни в изключително тежко положение, под гнета на богоборческа власт. Нейна идеология бе войнстващият атеизъм. С помощта на тази идеология комунистическата власт имаше за цел да унищожи всякаква вяра в Бога. Нейната политиката по отношение на Църквата варираше в различните периоди от системни мерки за физическото ѝ унищожаване до по-перфидния подход за превръщането ѝ в инструмент на своята най-вече външна политика.

Наред с това, възникналото на Запад икуменическо движение се разрастваше все повече. То обхвана постепенно и поместните православни църкви като ерозираше силно църковното съзнание в тях. Модернизъмът, либералните възгледи, нововъведенията бяха прокарвани и внедрявани от самите висши йерарси в съюз с чужди на Църквата сили. Като начало беше разкъсано литургичното единство на православните с въвеждането през двадесетте години на XX в. на т. нар. новоюлиански календар за богослужебна употреба в няколко поместни православни църкви. Това стана в резултат от активността на Константинополската патриаршия, която беше мотивирана в тези свои действия изключително от църковно-политически съображения. Поради такива съображения йерархията на Гръцката архиепископия и на Румънската православна църква подкрепи Константинопол. Църковно-календарната реформа предизвика разделения вътре в самите поместни църкви. Възникналите движения на православните традиционалисти в Гърция и Румъния прекратиха църковното си общение с епископата на тия две поместни църкви. Светските и църковните власти в двете страни подложиха неприелите новия богослужебен календар на репресии и преследвания.

През 50-те години на XX в. Константинополската патриаршия, която твърде често имаше печално първенство в отстъплението сред официалните църкви, стигна до там, че без съгласуване с останалите поместни църкви обяви взаимно снемане на анатемите с папския престол¹ и скоро след това името на римския папа беше внесено в диптисите на вселенската патриаршия за поменаване.² В края на 60-те и началото на 70-те години първоиерархът на Руската православна задгранична църква, митрополит Филарет (Вознесенски) отправи три последователни Скръбни послания към всички православни архиереи в света, в които ги призоваваше да се отвърнат от пътя на отстъплението и да възстановят църковния живот в своите юрисдикции в духа на светоотеческото предание. Тези призиви към епископата на официалното православие останаха без отклик. Задграничната Църква, макар и все още да не беше прекратила формално църковното си общение с официалните поместни църкви, остана изолирана в усилията си да съхрани православната вяра в нейната пълнота и чистота. Позиция, сходна на нейната, заемаха само православните традиционалисти в различните страни, които бяха прекратили общението си със свещеноначалието на съответните официални поместни църкви .

В тази тревожна духовна атмосфера прие православната вяра, живя и твори в лоното на Руската Задгранична Църква приснопаметният йеромонах Серафим (Роуз) (1934-1982). Днес неговите книги са добре познати в целия православен свят – както на Запад, така и на Изток. Няма да сгрешим, ако кажем, че той е един от най-обичаните и четени православни писатели от края на предходното и началото на настоящото столетие. На какво се дължи неговата популярност сред православните християни? На първо място, може би на това, че о. Серафим живееше с духовния пулс на своето време. Той откликваше живо на всички актуални теми, които влизаха в дневния ред на духовния живот през 60-те и 70-те години на XX в. Той пишеше по проблемите, които поставяха екзистенциални въпроси пред християните от неговото съвремие. Много от тези въпроси бяха нови, бяха поставени за пръв път, бяха плод от сблъсъка на православния светоглед с разрушителните духовни и интелектуални тенденции, господстващи през втората половина на XX в. Християнският светоглед и ценностна система се намираха в отбранително положение, бяха изтласкани в периферията на идеите и ценностите, привличащи съвременното човечество. Духът на времето ги обявяваше за безвъзвратно остарели, за идеен анахронизъм, който е безпомощен пред предизвикателствата на новото време. Научното познание, потребителският манталитет на огромна част от обществото, крахът на традиционните ценности – всичко това създаваше интелектуална атмосфера, в която християнското съзнание беше обявено за изостанало и неадекватно на съвременния прогрес. От друга страна, през XX в. Православието беше вече достатъчно ерозирало вътрешно, за да може да удържи на тези напористи атаки. Официалните поместни църкви нямаша необходимия духовен ресурс и се оказаха неподготвени да дадат достоен отговор. Мнозинството от съвременните богослови и йерарси търсеха изхода в компромисно приспособяване към духа на времето. Цялата им смелост обикновено стигаше до опити да доказват, че учението на Църквата не противоречи на модерните научни теории и че религиозният начин на мислене и живот могат да се впишат в живота на съвременното общество. Това беше една пораженска позиция, която се мъчеше да примири християнската вяра с господстващите научни парадигми и с разтляващия дух на съвременния нравствен либерализъм. Разбира се, опитите да бъдат приспособени вярата и християнският начин на

¹ На 7 декември 1965 г.

² През 1968 г.

живот към тяхното отрицание не можеха да доведат до друг резултат, освен до по-нататъшно задълбочаване на кризата на православно съзнание. За богословското мислене ставаха приемливи теории като «християнският еволюционизъм», които красноречиво сочеха в колко голяма степен бе разколебана вярата на мнозина пред «научните» доказателства на съвременните антихристиянски по същество доктрини. В живота на православните християни все по-надълбоко проникваше духът на либерализма, на стремежа към материален и душевен комфорт, а отношението към християнската аскеза като основа и мерило за духовния живот ставаше все по-отрицателно и дори враждебно.

В тези условия о. Серафим (Роуз) не се поколеба да заеме позиция в защита на вярата и срещу духа на времето, позиция която вече не можеше да разчита на разбиране и подкрепа на мнозина, именуващи се православни. Той даде *православни* отговори на интелектуалните и нравствените предизвикателства на нашето време. Това е втората главна причина за популярността, на която се радват неговите съчинения сред православните християни днес. О. Серафим не просто пишеше по въпросите, които вълнуваха вярващите, живеещи в условията на съвременния свят, той бе не просто «актуален». Той се изказваше по актуалните въпроси, като съумяваше да ги осмисли в светлината на светоотеческото богословие, да ги представи на читателя с рядка интелектуална и духовна проникателност, разкриваща неговото дълбоко приобщаване към истините на православната вяра. И той правеше това с духовна смелост, която може да притежава само човек, вдъхновяван от истинска любов към църковното Предание, към светоотеческото учение и духовна практика. Без да се страхува, че може да бъде обявен за маргинал, о. Серафим смело и високо заяви, че светите отци не са «остарели», че християнската вяра съдържа в себе си истините, които са принципно непостижими за научното познание, че науката не може да претендира да опровергае или докаже истините на християнското богословие, защото така излиза извън собствените си рамки и навлиза в чужда за нея област, в която методите ѝ на познание не са приложими и могат да доведат само до грешки и заблуди. О. Серафим показва ясно, че когато «науката» се стреми да измести и замести богословието, то под нейната маска всъщност се крие една предпоставена антихристиянска идеология и философия, чийто истински и последен вдъхновител е бащата на всяка лъжа. **Истинската наука и истинното богословие не могат да бъдат в противоречие, защото всяка истина е от Бога.**

Тези идеи бяха съвсем непопулярни не само в комунистическите страни с господстващата в тях атеистична идеология, но и в западните общества, в които религията не се подлагаше на открито преследване. По онова време съветските лидери заявиха, че Гагарин е излетял в космоса и не е открил никакъв бог, а на запад еволюционизмът, чиято главна задача е да обясни света и живота без Бога, беше мерило за научност.

Наистина, необходима е твърде голяма интелектуална смелост, за да се отстоява в такава идейна атмосфера позицията, че в истините на вярата и в църковното Предание можем да открием отговорите на всички съвременни въпроси. Но о. Серафим твърдо вярваше в това и с отговорите, до които достигна в своя усилен духовен и интелектуален подвиг, насити душите на мнозина, които в съвременната духовна пустиня жадуваха за истината. Като се изкачваше по стръмния път на своя личен православно-християнски монашески подвиг, като усвояваше в дълбочина духовно-интелектуалния етос на светите отци, той изгради безупречния си православен светоглед. Неговите слова са прости и безизкуствени. Те печелеха и печелят доверието на читатели от най-различни страни и народи не само със

своята искреност и убедителност, но също така и с дълбоката духовно-интелектуална вяръност на техния автор към църковното Предание и светоотеческото богословие. О. Серафим прие това духовно богатство непосредствено, от живия пример на своите наставници и учители, каквито той имаше в лицето на някои от най-ярките православни светители на XX век – светител Йоан Шанхайски, архиепископ Аверкий (Таушев), светител Филарет Нюйоркски.

* * *

Будната православна съвест на о. Серафим не остана безучастна и към горещите теми на съвременния църковен живот. И това е съвсем естествено – всеки истински ревнител на вярата се вълнува преди всичко от това, което се случва в Църквата и така неусетно за самия себе си заема своето място в борбата за нейната защита. Центърът на тази борба винаги са били усилията за отразяването на ересите, които са връхлитали Църквата през цялата нейна двухилядолетна история. Ересите на нашето време са преди всичко еклесиологически. Ако в миналото ересите са изопачавали една или друга истина на православната вяра, то днес те ерозират самото понятие за Църквата. През XX столетие светоотеческото учение за Църквата беше атакувано по две направления – отвън и отвътре. Първото от тях е икуменизмът. Той е външно по произхода си явление за Православието. Икуменизмът възниква в края на XIX и началото на XX в. в протестантски среди като движение за обединението на всички християнски църкви. Икуменизмът схваща вероучителните различия между протестанти, римокатолици и православни като исторически обусловени и преодолими с помощта на взаимни компромиси. Това е идеология, която изначално и по самата си същност противоречи на Христовото учение за Църквата като единствена, неделима и съхраняваща в себе си в пълнота богооткровените истини на спасителната за човечеството вяра. Въпреки несъвместимостта си с православната светоотеческа еклесиология икуменизмът в началото на миналия век започна да печели привърженици сред православни йерарси, клирици и богослови, а от 20-те години насетне започна да оказва реално въздействие в живота на поместните православни църкви. По едни или други причини в последващите десетилетия икуменизмът проникна надълбоко в тях като светоглед и практика, така че днес той е еталон за престижна съвременна богословска мисъл и определящ фактор в църковната политика на почти всички юрисдикции от т. нар. „официално православие”.

Основното поражение, което нанася икуменизмът на църковното съзнание се състои в разколебането на православното разбиране за границите на Христовата Църква, за нейното единство и духовна самоличност. Заедно с размиването на това разбиране сред православните навлязоха богословски концепции, чужди на светоотеческото учение и подхранващи силното релативизиране на църковното съзнание, до изопачаване на понятието за Църквата, до увреждане на способността за достоверно духовно-интелектуално приобщаване към сърцевината на църковното Предание. С икуменическата идеология на „любовта” и „християнското единство” в официалните поместни църкви нахлуха либералното богословие, интелектуалният и религиозно-практическият модернизъм и свързаните с него най-различни нововъведения. И до днес активните привърженици на икуменизма в официалните църкви произлизат преди всичко от кръговете на модернистите.

Второто направление, по което беше силно атакувано православното църковно съзнание през XX в., възникна сред самите православни. В най-ясен вид зараждането и особеностите на този процес могат да се проследят в Руската Православна Църква, тъй

като Русия е страната, в която въпреки безмилостната преса на тоталитарната държава бе даден най-силен отпор срещу това антицърковно направление. Там то стана известно под названието „сергианство”, по името на печално известния митрополит Сергей (Страгородски), по-късно – пръв предстоятел на Московската патриаршия при комунистическата власт. В Съветска Русия през 20-те и 30-те години на XX в., а след Втората световна война и в останалите православни страни от бившия комунистически лагер, главен фактор за формиране на сергианството бяха гоненията срещу Църквата и целенасочената работа на специалните служби за нейното безусловно подчиняване на атеистичната власт. Отличителна черта на сергианството е, че главният инструмент в ръцете на богоборческата власт за пълно подчиняване и унищожаване на Църквата е самата църковна йерархия. Сергианството свежда богочовешкия организъм на Църквата до неговата видима част като земна организация или най-малкото придава централно значение на нейното съхраняване на всяка цена, на съхраняването на църковните структури и преди всичко на църковното управление. Това е една конформистка идеология на оцеляването с цената на всякакви компромиси, дори до безусловно съдействие на атеистичната власт в нейната борба срещу Църквата.

Но така разбираното сергианство не е нещо типично само за църквите, намиращи се под гнета на комунистическите режими. Като идеология и църковна практика то е възприето и от мнозинството йерарси на останалите поместни църкви. В миналото това ставаше предимно под натиска на затруднителни обстоятелства. Днес – поради едни все по-обхватни умонастроение и ценностна нагласа, които поставят земните изгоди в материален и морален план за своя същинска цел, прикривана с църковно-православна фразеология. Днес в официалното православие почти напълно доминира сергианската менталност, която разрушава критерия за допустимата граница на компромисите със силните на деня и разкъсва връзката между каноничността и истината в Църквата. Богочовешкият организъм на Църквата се отъждествява с административната структура, Христовото тяло се подменя с църковната организация.

Но ако апологетите на икуменизма в официалното православие са преди всичко йерарси и богослови с либерални и модернистки възгледи, то на сергианското разбиране за оцеляването и функционирането на Църквата са подвластни дори и такива, които смятат себе си за традиционалисти и за „ревнителни” на борбата за чистотата на Православието само че „отвътре”, в рамките на „каноничните” църкви. Между последните има както самодоволни „зилоти” (в отрицателния смисъл на тази дума), които без колебание осъждат като „разколници” православните християни, прекратили църковното си общение с йерархиите на официалните поместни църкви, така и православни християни, които гледат на апостасийните прояви в техните църковни юрисдикции с искрено неодобрение, но са в плен на страха, че ако не си в общение с официалната църковна йерархия, то неминуемо „отпадат” от Църквата. От тази гледна точка сергианството е по-коварен и по-опасен враг на православното съзнание отколкото икуменизмът. То разпростира властта на отстъпническата йерархия и върху душите на искрени, но недостатъчно задълбочени християни, които не съчувстват на отстъпленията от вярата, но са уловени в мрежите на сергианските понятия за „послушание” и „каноничност”.

* * *

Тези проблеми бяха от изключителна важност за о. Серафим (Роуз) и той не ги остави без внимание. Нещо повече – той ги смяташе за въпроси от първостепенно значение за спасението на всеки християнин в съвременния свят. През целия си живот като православен християнин о. Серафим непрекъснато разсъждаваше върху въпроса за правилната църковна позиция, за истински православната еклесиологическа ориентация сред все по-усложняващата се картина на проблемите в църковния живот през XX в. Той непрекъснато търсеше верния светоотечески път или «царския път», както го наричаше, с верен духовен усет очертаваше все по-трудно уловимите отклонения вляво и вдясно от него. За о. Серафим беше вън от всяко съмнение, че пътят, по който вървят официалните православни църкви в наше време, не е «царският път» на Православната Христова Църква, а е отклонение «вляво» от него, което в крайна сметка води към отпадане от Църквата. О. Серафим посвети много сили и труд, за да анализира духовната същност на това отклонение „вляво”. Той написа редица статии, изясняващи различни аспекти на отстъплението в средите на официалното православие. Те са поместени в англоезичното списание «Православно слово» (Orthodox Word), в чийто редакторски екип участваше и самият о. Серафим. Неговите еклесиологически възгледи са изложени и в един обемист труд, озаглавен „Катакомбните светци на Русия” ("Russia's Catacomb Saints. Lives of the New Martyrs", St. Herman of Alaska Press, Platina, CA 1982). Тази книга о. Серафим издаде в последната година от живота си. Тя е посветена на подвига на руските новомъченици и изповедници, прекратили общението си с московската църковна власт заради сътрудничеството ѝ с гонителите на Руската Православна Църква. За съжаление книгата не е преведена и издадена на руски език, не са ни известни и преводи на други езици. Впрочем същото важи и за споменатите статии на о. Серафим, посветени на еклесиологическите въпроси, породени от апостасийните процеси сред православните в наши дни. Липсата на преводи на тези произведения на о. Серафим (Роуз), излагачи възгледите му по толкова важни въпроси на църковния живот, изглежда твърде странна. Едва ли е нужно да се припомня големият интерес към неговия живот и творчество сред православните християни днес. Достатъчно е да отбележим многобройните преводи на неговите трудове, включително и на лекциите му, записани на магнетофонна лента. А ето че еклесиологическите разработки на о. Серафим остават в сянка и съответно еклесиологическите му възгледи са почти напълно непознати на многобройните православни читатели, които свято тачат паметта на скромния йеромонах от Платина. Простото обяснение на това странно на пръв поглед обстоятелство е, че еклесиологическите възгледи на о. Серафим са крайно неудобни за йерарсите и апологетите на официалното православие, не само защото са изобличение за тяхното отстъпление от православното Предание, но и защото показват на православните християни единствения начин, по който могат действително да се борят за запазването на своята православна вяра и духовност в днешните условия – като прекъснат църковно общение със свещенотоначалието на официалното православие. Ето защо в официалните поместни църкви се мълчи за еклесиологията на о. Серафим и не се толерират преводите и изданията на тези негови произведения.

Усилията на о. Серафим да предпази съвременните православни християни от пътищата, водещи към измяна спрямо Христос и Неговата Църква, бяха насочени преди всичко към разобличаването на отклоненията „вляво”, тоест, на отстъплението, на апостасийния процес, увличащ в своя водовъртеж официалните поместни църкви все по-дълбоко във водите на прикритото неверие, на маскирания разпад на православното съзнание, на

либерализма, на религиозно-политическия икуменизъм, на сергианското приспособление към силните на този свят. Това е естествено, защото главните духовни опасности за православието в днешно време идват от тази посока. В своите статии о. Серафим отправи ясни предупреждения преди всичко към тези православни християни, които поради недостатъчна задълбоченост и заинтересованост към своята вяра или пък поради криворазбрано „послушание“ към своите йерарси продължават инертно да ги следват по пътя на отстъплението. Той ги предупреди, че този път води в крайна сметка извън Христовата Църква и те рискуват да се окажат там.

В същото време о. Серафим се сблъска и с други опасности, застрашаващи православно съзнание и истинския православен дух от наглед съвсем неочаквана посока – „отдясно“. Това бяха отклоненията от „царския път“, в които изпаднаха мнозина противници на либералните възгледи и ревнителите за чистотата на вярата, но ревнителите „не по разум“. О. Серафим се натъкна на този тип мислене и съответстващите му духовни нагласи, когато в Задграничната Църква назряваше т. нар. „Бостънски разкол“ и във връзка с него осмисли духовното съдържание на отклоненията „вдясно“ от истинния път на православната умереност в нашите лукави времена.

И така, като изследваше задълбочено опасностите, които крият хлъзгавите отклонения „вляво“ и „вдясно“ от „царския път“ и предупреждаваше православните християни за тях, о. Серафим достигна до извода, че истински надежден ориентир за нас може да бъде изграждането на „усет“ или „вкус“ към това, което той нарече „ароматът на Православието“ – автентичната православна духовност.

Но за да достигнем до адекватно разбиране на значението, което о. Серафим влагаше в тези изрази, трябва последователно да проследим предупрежденията, които той ни остави за опасностите, дебнещи православните християни отляво и отдясно на спасителния „царски път“.